

POLITICKÉ UVOLNĚNÍ V 60. LETECH

1968

➤ **1956** ◀

XX. sjezd KSSS, kritika stalinismu, amnestie v SSSR

➤ **1957** ◀

A. Novotný zvolen prezidentem ČSSR

➤ **1958** ◀

V ČSSR pokračují politické procesy

➤ **1960** ◀

amnestie v ČSSR (květen)

➤ **1963** ◀

**A. Dubček zvolen prvním tajemníkem ÚV KSS
založeny tzv. rehabilitační komise**

➤ **1964** ◀

L. I. Brežněv zvolen do vedení KSSS

➤ **1965** ◀

Sověti požadují vojenské základny v ČSSR

➤ **1966** ◀

13. sjezd KSČ, posílení reformistů

uzákonění cenzury

➤ **1967** ◀

**4. sjezd spisovatelů, kritika režimu (červen)
vystoupení reformistů proti Novotnému (říjen)**

Brežněv souhlasí s personální obměnou (prosinec)

Komunistická moc v Československu byla po celých čtyřicet let svého trvání pevně vázána na existenční podporu ze strany Sovětského svazu a KSSS. KSČ uznala výhradní autoritu Moskvy už za Gottwaldova předsednictví na konci 20. let. Její suverenita v politickém rozhodování tak zůstávala až do roku 1989 značně omezená. Pouze ve třech krátkých obdobích se její linie zcela neshodovala se sovětskou: koncem 50. let, koncem 60. let a koncem 80. let. Pokaždé z jiného důvodu. V 60. letech prosazovala dalekosáhlou reformu, v ostatních dvou případech byla naopak konzervativnější než samotná KSSS.

Po nástupu Nikity S. Chruščova do funkce prvního tajemníka ÚV KSSS a kritice stalinismu na XX. sjezdu sovětských komunistů v roce 1956 zasáhla většinu zemí východního bloku **politická obleva**. Skončila éra politických procesů, stranických čistek i absolutní izolace. Političtí vězni se dočkali amnestie, jméno a sochy J. V. Stalina se vytrátily z veřejných míst. Avšak ne všechny komunistické země s kritikou stalinické éry a dílčími politickými změnami souhlasily. Například Albánie kvůli kritice Stalina opustila východní blok.

Také **československé vedení** dlouho **odmítalo reformy** podle sovětského vzoru a vyčkávalo na případnou novou mocenskou změnu v Moskvě. Ještě v roce 1958 se v Praze konaly politické procesy, zatímco v Sovětském svazu už byla většina politických vězňů na svobodě. Novému kurzu bránil především první tajemník ÚV KSČ (od roku 1953) a prezident republiky (od roku 1957) **Antonín Novotný**. V první polovině 50. let nesl politickou spoluodpovědnost za některé procesy a represe. Možná už z těchto důvodů si nepřál žádnou kritiku minulosti. Veřejnost ho chápala jako přežívající symbol stalinismu. Proti změnám v SSSR protestoval, dokonce i dopisem ÚV KSSS.

Amnestii politických vězňů Novotný povolil až **v květnu 1960**, čtyři roky po SSSR. V té době se již **v KSČ** formovala vlivná opoziční **skupina mladých reformistů**, nespokojená s poměry vzestupnými z 50. let a přežívajícími totalitními praktikami Novotného. Kritizovala zejména kumulaci jeho státnických a stranických funkcí a přílišnou uzurpaci moci. Požadovala uvolnění režimu a lepší postavení Slovenska. Prvního významného úspěchu dosáhla **v roce 1963**: vznikly tzv. **rehabilitační komise**, které měly „očistit“ komunisty postižené v 50. letech. Na 13. sjezdu KSČ v roce 1966 se mnozí z nich dostali do ústředního výboru (ÚV).

Státní znak Československé socialistické republiky.

Reformisté na sjezdu. Ředitel Ekonomického ústavu Československé akademie věd Ota Šik, autor ekonomické reformy z jara 1968, řeční na 13. sjezdu KSČ (v roce 1966) před zraky A. Novotného a L. I. Brežněva (vpravo).

V roce 1964 došlo k další mocenské změně ve vedení SSSR. Neúspěšný Chruščov byl sesazen, nicméně jeho konzervativnější nástupce Leonid I. Brežněv se ke stalinským praktikám již nevrátil. Až do srpna 1968 probíhal v Kremle mocenský boj mezi umírněnými reformátory a konzervativci. Teprve až v souvislosti s vojenskou invazí do Československa se Brežněv definitivně přiklonil na stranu konzervativců.

Novotného křídlo v KSČ se ani ve druhé polovině 60. let nehodlalo vzdát. Přestože na jednu stranu činilo pod nátlakem Moskvy i silícího reformního křídla v KSČ značné ústupky vnitrostranickým oponentům, na druhou stranu se je snažilo vyvážit utužením komunistické moci jako takové. V roce 1966 byla v Československu **uzákoněna cenzura**, která do té doby sice existovala, ale fungovala mimo zákonný rámec. Vznikla *Ústřední publikační správa*. Avšak záměr se minul účinkem. Přestože komunistická moc svůj dohled nad tiskem uzákonila, faktickou kontrolu nad ním začala ztrácet. Stále více tiskovin, zejména pak *Literární noviny*, nařízení správy obcházel a nebo mu přizpůsobilo pouze „oficiální jazyk“, ale ponechalo kritický obsah snadno dekodovaný „mezi řádky“. Novotného nomenklatura začala ztrácet své dosavadní neotřesitelné postavení. Vnitrostranická opozice významně sílila.

V červnu 1967 zazněla první otevřená kritika režimu na **4. sjezdu československých spisovatelů**. Připojili se k ní i přední spisovatelé, členové KSČ (Vaculík, Kohout, Klíma). Intelektuálové odsuzovali především zločiny 50. let a přetrvávající totalitářské praktiky. Delegace ÚV KSČ vedená druhým mužem strany Jiřím Hendrychem na protest opustila jednací sál. Novotný zasáhl. Obci spisovatelů odňal *Literární noviny*, nařídil cenzurovat zprávy ze sjezdu a několik spisovatelů nechal vyloučit z KSČ. Avšak nástupu reformního křídla k rozhodující ofenzivě již zabránit nedokázal.

Na říjnovém zasedání ÚV KSČ vystoupil první tajemník *Komunistické strany Slovenska* (KSS) **Alexander Dubček** s tvrdou kritikou Novotného. Požadoval oddělení stranických a státnických funkcí. Dotkl se také citlivé „slovenské státoprávní otázky“. **31. října** jednání ÚV narušila spontánní **demonstrace studentů** ze strahovských kolejí. Ačkoliv protestovali „proti vypínání elektrického proudu“, akce nesla i jasný politický podtext. Protestující došli až k Pražskému hradu, kde pod okny Novotného skandovali dvousmyslné „Chceme světlo!“ *Veřejná bezpečnost* proti studentům brutálně zasáhla.

Novotný se obrátil s žádostí o pomoc na Moskvu. Už tehdy tvrdil, že v Československu hrozí kontrarevoluce. Počátkem prosince přicestoval do Prahy na tajnou návštěvu sovětský vůdce Leonid I. Brežněv. Sešel se odděleně s Novotným i s Dubčekem. Novotného ale nakonec nepodpořil a doporučil „československým soudruhům“, aby si své problémy vyřešili sami. Zřejmě nepovažoval situaci za kritickou. Před odletem pronesl slavnou větu „Eto vaše dělo!“ Je to vaše věc! Na **prosincovém zasedání** pak reformisté otevřeně požadovali odstoupení Novotného z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ.

Ludvík Vaculík. Přední československý spisovatel, v 60. letech člen KSČ. Na 4. sjezdu spisovatelů v červnu 1967 vystoupil s ostrou kritikou totalitního režimu. O rok později koncipoval text výzvy Dva tisíce slov.

Brežněv a Novotný. Nejvyšší sovětský představitel L. I. Brežněv (vlevo) při návštěvě Československa v roce 1967. Představoval tehdy liberálnějšího komunistu než jeho československý protějšek A. Novotný (vpravo).

SOVĚTŠTÍ GENERÁLOVÉ CHTĚJÍ DO ČSR

Vnitřní politická obleva ve východním bloku po roce 1956 v žádném případě neznamenala uvolnění mezinárodního napětí. Tzv. *studená válka* mezi komunistickým Východem a demokratickým Západem nadále pokračovala s neztenčenou intenzitou.

V roce 1965 sovětská generalita významně pozměnila svoji vojenskou doktrínu. Reagovala především na zavedení nových zbraní (mezikontinentálních raket a vodíkových bomb) do výzbroje obou světových supervelmocí, SSSR i USA. V rámci nové doktríny Moskva potřebovala rozvinout svá vojska co nejtěsněji podél hranic zemí NATO, aby v případě nečekané války mohla od prvního okamžiku útočit plnou silou. Strategický význam Československa prudce vzrostl.

Republika tehdy byla plně začleněna do systému *Varšavské smlouvy* a disponovala vlastní mohutnou armádou, budovanou podle sovětského vzoru. Přesto sovětští generálové začali požadovat trvalé umístění sovětských vojsk na našem území. Poukazovali přitom na fakt, že koncem 60. let nastoupí vojenskou službu v Československu početně slabší ročníky.

Už v prosinci roku 1965 byla podepsána tajná československo-sovětská smlouva o rozmístění sovětských základů s jadernými zbraněmi na československém území. Avšak základny samotné byly vybudovány až o mnoho let později. Moskva vznesla také požadavek na trvalou dislokaci dvou sovětských divízi v západních Čechách. Československé vedení návrh opakovaně odmítlo. Dokonce ani Novotný si tehdy sovětská vojska na našem území nepřál.

Na snímku kolona obrněnců sovětských vojsk v obci Kluky u Poděbrad, 18. července 1968. Tehdy se Sověti na československém území pouze účastnili velkého vojenského cvičení a po jeho skončení se stáhli.

